

90-ліття І. Дзюби – знакова подія року

*Анатолій Загородній,
академік НАН України, професор,
доктор фізико-математичних наук,
Президент Національної академії наук
України*

Славетний ювілей патріарха української гуманітаристики

Цьогоріч академічна спільнота та громадськість України вшановує 90-річчя видатного державного і громадського діяча, авторитетного ученого-літературознавця й культуролога Івана Дзюби ¹, нашого знаменитого сучасника, який по праву вважається духовним провідником української нації і будівничим держави.

Іван Михайлович як ювіляр не переймається ні глорифікацією цієї події, ні характером та змістом «вітальної патетики» через свою виняткову самокритичність і самодостатність, про-

никливий розум і тонке почуття гумору, шляхетність і доброзичливість вдачі – риси, які не потребують зовнішнього схвалення, бо вже самі по собі є кодифікованими чеснотами найвищої міри. Натомість ювілей Івана Дзюби спонукає до роздумів нас, представників академічної науки, мотивуючи нагадати вітчизняній спільноті, хоча б контурно, про надто актуальні й сьогодні, окреслені Іваном Дзюбою, проте досі не реалізовані в Україні завдання культуротворення; про його інтелектуальні здобутки й інтенції, про апробовані життям та перевірені часом його візії державно-національного та культурного розвитку, які осягнув для себе та явив для українства Іван Дзюба у висліді кількох десятиліть пошуків і драматичних випробувань долі.

З-поміж понад двадцяти талановитих, незрідка провіденціальних за смисловими акцентами книжкових праць Івана Дзюби (за всього їхнього тематичного розмаїття) найбільший суспільний резонанс і вплив на загальнонаціональне самоусвідомлення мали, з одного боку – вікопомний політологічний трактат «Інтернаціоналізм чи русифікація» (1965), а з іншого – цикл культурологічних робіт – «Україна і світ» (1992), «Україна у пошуках нової ідентичності» (2006), «До концепції розвитку української культури» (1998); «Між культурою і політикою» (1998), «З криниці літ» (2006, у трьох томах), «Донецька рана України. Історико-культурологічні есеї» (2015) та ін.

Ці, умовно виокремлені нами дві тематичні опції, що маркують культурно-національний профіль усього корпусу книжкових видань академіка, репрезентують дві головні складові візії Іваном Дзюбою передумов відродження і розбудови України, першою з яких є її *державницько-політичне самоствердження*, а другою, проте не менш важливою, – *культурна емансипація української людини*.

Поява «самвидавного» формату політологічного трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація» молодого дослідника, ще недавнішнього аспіранта академічного інституту Івана Дзюби, що своєрідною системою аргументації підважив непорушні, як здавалося, підвалини радянської політичної системи, по-

ставила під сумнів всю сакралізовану владою «темну і глуху» радянську епоху, посіявши зерно прозріння на цілу просторінь колишнього СРСР. Праця певною мірою стала програмою діяльності, маніфестом українського «шістдесятництва», яке з обережної культурно-просвітянської громади переросло в потужний політичний рух за визволення України.

Політичний маятник, запущений разом із соратниками Іваном Дзюбою на початку другої половини ХХ століття, у недалекій перспективі виконав свою програмову місію – провісника національного відродження, а сам «будитель нації» Іван Дзюба у висліді цих подій увійшов у вітчизняну історію як «постать століття», «лідер інтелектуального і політичного шістдесятництва».

Такий же програмовий характер мають наукові та публіцистичні праці Івана Дзюби, присвячені українській культурі та культурній ідентифікації української спільноти. Академік переймається доконечністю відновлення цілісності української культури, історично фрагментованої кордонами чужих держав і загнаної на загумінки чужого культурного простору, що, на думку дослідника, зобов'язує до колективної праці, невідкладних збірних зусиль нації по відтворенню єдності національної культури як материкових земель, так і зарубіжжя, що й стане запорукою культурно-цивілізаційної емансипації української нації в майбутньому:

«Ми живемо в час, – пише І. Дзюба, – коли відбувається – поволі, суперечливо й болісно – творення нової української культурної ідентичності. Важливим складником цього процесу є формування єдиного силового поля української культури, раніше розчленованої ідеологічними операціями імперських влад, “розкиданої” по численних діаспорах. Інтеграція інтелектуальних і мистецьких цінностей, створених українцями в усьому світі, в “материкову” культуру, – хоч ми і стоїмо ще тільки на початку такого розвитку, – вже змінює її картину, і то не тільки кількісно збагачує, а й якісно переструктурує, змушує до переоцінки багатьох явищ, до ревізії критеріїв – у контексті універсального досвіду культури або, принаймні, досвіду загальноєвропейського».

На думку ученого, розгляд і осягнення набутків української культури у світовому контексті, залучення й освоєння досвіду української діаспори в «транспортуванні західної духовності на материзну» допоможе випросторінитися вітчизняній культурі, звільнитись від нав'язаних стереотипів про її вторинність, від експансії і насадження в Україні культурних стандартів «руського міра».

Іванові Дзюбі належить ініціатива формування засад державної культурної політики з відповідною нормативно-правовою базою, підготовкою нового і професійного кадрового потенціалу, з розробкою концепційних основ розвитку національної культури.

У його трактуванні поняття «національна культура» не обмежується лише рамками поняття «етнографічна спадщина», а постає як частка вселюдської культурної скарбниці: «Не маргінальна культура, а універсальна – таким має бути наше гасло. Але універсальність не в абстракції, а в конкретному: в широкому діапазоні національних самобутніх форм вираження, що збагачують багатоманітність людства».

Колосальний внесок академіка Дзюби в розробку теоретичних підвалин української культури, яка, на його переконання, одна лише й спроможна відродити націю і сприяти самоствердженню держави, був употужнений його успішною і ефективною особистою діяльністю по втіленню теоретичних напрацювань у реальних проектах культурного будівництва в Україні. Як міністр культури Іван Дзюба був одним із небагатьох очільників відомства, які мислили масштабно і піддержавницькому, які на ділі розгортали справу модернізації української культури та її цивілізаційного поступу.

Іван Дзюба й сьогодні входить до когорти активної і небайдухою частини інтелектуальної еліти. Він не залишається осторонь визначальних політичних чи державних проблем, болісно переживає драматичні події на Сході України та заявляє рішучий протест проти військового вторгнення Росії на його рідну Донеччину. Про причини та наслідки військових подій на Сході,

про трагічне сьогоднішнє та не прогнозоване через агресію Росії майбутнє краю, про його культурні втрати Іван Михайлови написав глибоке історико-культурологічне дослідження «Донецька рана України».

Іванові Дзюбі в його многотрудному, переповненому випробуваннями, житті, довелося виконувати різні високі місії та обов'язки: від міністра культури і головного редактора журналу «Сучасність» до голови Комітету з Національних премій ім. Т. Шевченка. Проте, які б поважні урядові чи громадські посади не обіймав академік І. Дзюба, він завжди залишається амбасадором Національної академії наук, відданим чи то членом Президії НАН України, чи академіком-секретарем Відділення літератури, мови та мистецтвознавства, чи радником Президії НАН України.

Сьогодні, у пору золотої осені його життя, ювіляр і далі стоїть на чатах оборони України і її культурної спадщини засобом слова. Майже щороку з-під його пера з'являються нові книжкові шедеври.

То ж, бажаємо Вам, дорогий ювіляре, від всієї багаточисельної академічної громади здоров'я і Божої благодаті! Творчого Вам довголіття на многія і щасливія літа!

Примітка

¹ Іван Михайлович народився 26 липня 1931 року в с. Миколаївка (тепер Волноваського району Донецької області). Закінчив філологічний факультет Донецького університету (1953), аспірантуру Інституту літератури імені Тараса Шевченка (1956). Працював у видавництві «Дніпро» (1957, 1968–1972), у журналі «Вітчизна» (1958–1962) та ін. Як дисидент 1972 року був ув'язнений за «антирадянську пропаганду».

Від 1989 року І. Дзюба працює в Інституті літератури НАН України: старшим, а далі – провідним науковим співробітником. Він стає одним із засновників Народного руху України, у 1989–1992 роках – першим Президентом Республіканської асо-

ціації українознавців (нині – Національна асоціація українців). У 1992–1994 роках І. Дзюба – міністр культури України, а 1992 року учений став академіком НАН України. У 1999–2004 роках він був обраний академіком-секретарем Відділення літератури, мови і мистецтвознавства НАН України. Обіймав посади головного редактора журналу «Сучасність» (1992–2002); був членом редколегій наукових часописів «Київська старовина», «Слово і час», «Євроатлантика». З 1959 року І. Дзюба став членом Спілки письменників України (тепер – НСПУ), а з 1999 по 2005 був головою Комітету з Національних премій ім. Т. Шевченка. Нині Дзюба – Радник Президії НАН України, співголова Головної редакційної колегії «Енциклопедія сучасної України» (від 1998 р.).